

Úvod

Asanace, prováděná od konce 19. století, je jedním z největších zásahů do infrastruktury Prahy poslední doby. Zbourání celé řady objektů a změna charakteru místa postihla Staré Město i Nové Město, pátou pražskou čtvrť, Josefov, však změnila od základu. Kvůli několika důležitým faktorům a zejména pak díky špatným hygienickým podmínkám přistoupila nakonec městská rada k totálnímu plánu demolice. Jako všechny stavební úpravy, ovlivňující charakter místa, ve kterém žijeme, se proti tomuto kroku zvedly hlasy souhlasné i opoziční. Celý průběh asanace, neboli ozdravění, sledoval se zájmem dobový tisk a zejména ve své pozdější části se demolice mohla těšit pozornosti z řad českých umělců.

Cílem této práce je zachytit a reflektovat celý vývoj a průběh asanace Josefova. Struktura práce odpovídá definovanému cíli. V rámci nutného kontextu je v první kapitole nastíněn historický vývoj židovského ghetta od počátku osídlení až do uvolnění poměrů na přelomu 18. a 19. století, komparuje také urbanistický vývoj ostatních evropských měst v 19. století. Toto širší pojetí je pro asanaci mimořádně důležité, protože na základě měnicího se smýšlení Evropy bylo možné k demolicím přistoupit. Globální pojetí vývoje za hranicemi a v neposlední řadě v samotné Praze tak může přinést mnohé odpovědi na otázky proč se přikročilo k tak markantním stavebním úpravám. Další kapitola vysvětluje příčiny, postupný vývoj asanačních zákonů, jejich přijetí a konečně samotný postup asanace. Kapitola třetí se zabývá již samotnými důsledky asanační činnosti v rámci stavebním i v kontextu duchovním, věnuje pozornost nové výstavbě a retrospektivně hodnotí komplexní výsledek celého procesu.

O asanaci Josefova se zmiňuje řada publikací, které však asanaci jen povrchně probírají v rámci historie židovského města či dějin Prahy. Významnou práci v tomto směru ovšem odvedlo Muzeum hlavního města Prahy, které ke stému výročí přijetí asanačních zákonů vydalo dílo s názvem Pražská asanace, které přináší podrobné zpracování celé problematiky, včetně důležitých detailních zpráv. Sborník obsahuje příspěvky od předních osobností, znalých dané problematiky. Cenný zdroj informací také poskytuje Archiv hlavního města Prahy, který uchovává zápisy z jednání schůzí městské rady i jednotlivé zprávy o postupu asanace. Digitalizovaný fond Národní knihovny zpřístupnil možnost nahlédnout do dobových periodik, z nichž zejména Zlatá Praha a Národní listy přinášejí zprávy o tom, jak se k asanaci stavěla a jak ji viděla veřejnost. Reakce dobového tisku by neměly být podceňovány, neboť přináší informace o způsobu smýšlení přímo při samotném provádění demolic. Z důležitých autorů bych jistě měla jmenovat také Hanu Volavkovou, která celistvým způsobem

zpracovává Pražské židovské město a asanaci ghetta též věnuje rozšířenou pozornost. Publikace Židovské město pražské na vedutách, fotografiích a pohlednicích autora Edmunda Oriána zpřístupňuje často unikátní fotografie josefovské čtvrti těsně před demolicí a v jejím průběhu, v závěru knihy pak nalezneme velmi podrobné seznamy zbouraných domů a nové výstavby.

1. Historie pražského ghetta a jeho stavební vývoj

1.1 Vznik a postupný rozvoj

Mezi první zprávy dokládající židovské osídlení patří zmínka solnohradského biskupa Arna a úryvek v Raffelstettenském celním řádu. V roce 973¹ přináší trochu podrobnější zprávu arabský obchodník Ibrahím Ibn Jakub. Z těchto třech nepříliš obsažných poznámek, datovaných do 9.-10.století, lze jasně uvažovat o přítomnosti Židů v Českých zemích, potažmo o působení židovských kupců v okolí říčního brodu (místo nalézající se přibližně v oblasti dnešního Rudolfiny)².

Na území Starého Města postupně vznikly dvě půdorysně oddělené židovské osady, které se nikdy nespojily. První se soustředila kolem Staré školy v blízkosti kostela sv.Ducha, druhá, rozlohou výraznější se rozkládala v místech dnešní Široké ulice. Kostel sv.Ducha zůstal mezi osadami jako nepřekonatelná překážka, ke které musela vést cesta mimo brány ghetta³. Co se týká právního postavení Židů v Čechách, všeobecně je usuzováno, že v nejstarších dobách bylo velmi dobré, Židé mohli volně obchodovat, svobodně se pohybovat či získávat půdu. I když se kontinuita pražské židovské obce nikdy nepřerušila, její osud společně s životem obyvatel uvnitř ní závisel na vůli aktuálního panovníka.

Ve středověku se všeobecně postavení Židů zhoršilo a tento trend se nevyhnul ani pražskému ghettu. Židé byli postupně omezováni ve směrech obchodování, hospodaření, bydlení i styku s nežidovskou veřejností. Ve 13.století přináší Přemysl Otakar II. zákon přičítající Židům částečná privilegia⁴, která naopak v důsledku vedla k občanské nesvobodě. Karel IV. později tento stav rozpracovává ve smyslu označení všech Židů jako služebníků komory.

V rozrůstající se zástavbě bylo ghetto⁵ odděleno branami či fortami od křesťanského okolí, dělo se tak pravděpodobně pro ochranu obyvatel ghetta. V tomto období se v českých zemích stavělo podle gotického slohu.

¹ VOLAVKOVÁ, Hana, *Zmizelá Praha*. Praha : Paseka, 2002. ISBN 80-7185-520-0 str.6-9.

² RYBÁR, Ctibor : *Židovská Praha*. Praha : Akropolis, 1991, str.34. ISBN 80-85334-04-6

³ VOLAVKOVÁ, Hana, *Zmizelá Praha*. Praha : Paseka, 2002, str. 10. ISBN 80-7185-520-0

⁴ RYBÁR, Ctibor : *Židovská Praha*. Praha : Akropolis, 1991, str.35. ISBN 80-85334-04-6

⁵ Název ghetto se k označení židovských osad používá teprve od 16.století, konkrétně od r.1515 o.l., kdy proběhlo nucené vykázní tamních Židů na malý benátský ostrov jménem Ghetto Nuovo – odtud pramení současné vlastní pojmenování, se kterým budeme nadále pracovat i v časovém období, kdy se ještě tento název nepoužíval. Zpracováno dle JOHNSON, Paul. *Dějiny židovského národa*. Řevnice : Rozmluvy, 1996. ISBN 80-85336-31-6

Zatímco v Praze se stavitelský ruch čile rozvíjel, výstavba uvnitř samotného židovského města zůstala sporadická. Uspořádání ghetta dostává již určitý ráz podoby vnitřního mikroměsta – objevují se ulice (např. V Židech⁶) i náměstí, i když jen v hrubé podobě. K doloženým památkám patří raně gotická Staronová synagoga a Pinkasova synagoga z období pozdní gotiky, na které jsou již patrné renesanční prvky. Spolu se Starým židovským hřbitovem jsou tyto tři objekty prvkem vypovídajícím o skutečnosti, že ghetto gotický sloh příliš neovlivnil. I když existují zprávy o podobě gotických domů v židovském městě, pro které byla mj. typická podloubí, prvek, jehož používání zůstane ve stavitelském trendu ghetta i nadále, jedná se pouze o minoritní podíl staveb.

V období renesance nastává pro pražské ghetto věk stavitelsky příznivý. Uvnitř ghetta vystupují osobnosti, kterým se jej po kulturní stránce daří pozvednout a jejichž vliv má působnost i za brány židovského města. Z nejvýznamnějších představitelů lze jmenovat Mordechaje Meisla⁷ či rabi Lova⁸. M.Meisl, který se projevil jako zvláštní mecenáš, nechal vystavit několik významných objektů důležitých pro společenský život obce. Do dnešních dnů se zachovala např. Vysoká synagoga, Pražská židovská radnice a Meiselova synagoga.

Centrum ghetta se začíná formovat do oblasti kolem Staronové synagogy s radnicí a okrajové čtvrti města dostávají jasnější podoby. Obyvatel uvnitř žid.města přibývá, vymezená rozloha zůstává však nadále stejná. Lze-li tedy mluvit o nárůstu ghetta, jedná se pouze o populační přírůstek a nikoli o rozšíření obyvatelné plochy horizontálním směrem. Židé se snažili zakupovat objekty mimo vymezení ghetta, tento proces byl však finančně nákladný a v celkovém kontextu nedošlo k žádnému významnému rozšíření (s výjimkou možnosti zakoupení předem určených objektů sousedícím s ghettem, které bylo povoleno za královského místodržícího knížete Lichtensteina, jednalo se o objekty v blízkosti kostela sv.Ducha a sv.Valentina)⁹. Uvnitř židovského města začíná vznikat dělení domů na nestejně mnohočetné majetkové celky. Prvotní paprsek impulzu, vedoucího později k vyvlastnění domů před započítáním asanace Josefova lze tedy vysledovat v době raně barokní. Zatím stále ještě korigovaný vývoj ghetta zastavuje v r. 1689 rozsáhlý požár, který ničí velkou část

⁶ RYBÁR, Ctibor : Židovská Praha. Praha : Akropolis, 1991, str.37. ISBN 80-85334-04-6

⁷ Mordechaj Meisl (též Maysel, Maisel), celým jménem Mordechaj ben Šmuel Maisel (1528-1601). Byl významnou osobností v historii pražské žid.obce.Je mu připisováno mnoho legeng. Měl osobní styky s císařem Rudolfem II.

⁸ Jehuda Liva ben Becalel (1526-1609) – židovský učenec, dle legend tvůrce mýtického golema.Později též působil jako vrchní pražský rabín.

⁹ VOLAVKOVÁ, Hana, *Zmizelá Praha- Židovské město Pražské*. Praha : Paseka, 2002, str. 33. ISBN 80-7185-520-0

židovského města¹⁰. Židé byli poté nuceni vystavět objekty na stejném půdorysném základu, proti tomuto faktu se ovšem ohrazovaly úřady s důvodnou argumentací nízké hygienické úrovně a možnosti dalších požárů. Zároveň proběhly snahy o redukci rozsahu ghetta a jeho oddělení od křesťanského města zdí a širokou ulicí¹¹. Stavební činnost uvnitř židovského města byla obdivuhodná, v r.1702 bylo ghetto téměř znovu postaveno¹².

1.2 Změny v 18.století

Další rány pro ghetto přicházely v průběhu 18.století, které v tomto období dosáhlo největšího počtu obyvatel¹³. V roce 1712-1714 to byla velká morová epidemie řádící v Praze, která se nevyhnula ani obyvatelům ghetta¹⁴. V roce 1744, po vpádu pruských vojsk do Prahy, byli Židé na základě nedoložených důkazů obviněni z napomáhání nepřátelům a jako reakce na kolaboraci s Prusy došlo k vydrancování pražského ghetta. Po nastoupení habsburské císařovny Marie Terezie k vládě došlo k několikaletému nucenému exilu v letech 1744-1748 mimo brány Prahy na základě reforem vydaných panovnicí. V tomto období, kdy zůstalo ghetto téměř opuštěno, došlo k rapidnímu zhoršení stavu domů, které nikdo neopravoval a naopak byly ničeny a vykrádány lůzou¹⁵. Nedlouho po povolení návratu, které bylo mj.podmíněno vysokou roční daní, propukl v r. 1754 v již znovu zabydleném ghettu úmyslný požár. Jeho následky byly velmi ničivé a na opětovnou výstavbu města byly tentokrát vypracovány podmínky, které měly zaručit jeho modernizaci. Hlavním cílem byla předem stanovená šířka ulic, regulace počtu pater na domech, výška komínů a použití ohni odolávajícím materiálům¹⁶. Pokud ovšem nahlédneme do podoby města o pár desítek let později, musí nám být jasné, že stanovené podmínky nebyly dodrženy, v určitých případech

¹⁰ RYBÁR, Ctibor : *Židovská Praha*. Praha : Akropolis, 1991, str.76. ISBN 80-85334-04-6

¹¹ VOLAVKOVÁ, Hana, *Zmizelá Praha- Židovské město Pražské*. Praha : Paseka, 2002, str. 37. ISBN 80-7185-520-0

¹² Tamtéž, str.40

¹³ RYBÁR, Ctibor : *Židovská Praha*. Praha : Akropolis, 1991, str.79. ISBN 80-85334-04-6

¹⁴ Tamtéž, str.79

¹⁵ Tamtéž, str. 84

¹⁶ BONĚK, Jan : *Židovská Praha*. Praha : Eminent,2009, str.142. ISBN 978-80-7281-395-7

nebyly ani z finančního hlediska reálné (viz. požadavek na velmi nákladné kamenné budovy).

Vliv osvícenství přinesl do židovského města rozpory. Nově nastoupený panovník Josef II. v rámci svých reforem r.1781 zavádí i toleranční patent pro Židy, který mj. povoluje opustit hranice židovského města (na počest osvíceného císaře a po přičlenění k pražskému obvodu od r.1851 nazvaného Josefov¹⁷). Tento akt se dál postupně a zpočátku umožňoval odstěhování jen malému počtu movitých jednotlivců. Bohatá vrstva obyvatel nicméně ghetto ráda opouští a stěhuje se do okolních, pro život více komfortních čtvrtí.

1.3. Proměny židovského města v 19.století

Od konce 18.století dochází uvnitř ghetta k rozporům mezi zastánci tradicionalismu a Židy, preferujícími snahy o asimilaci¹⁸. Domy jsou nekvalitním způsobem přestavovány pro bydlení chudiny a na počátku 19.století se ghetto prezentuje již ve formě, která zanedlouho zavede příčinu pro jeho plánované ozdravení. V roce 1837 tvoří židovské obyvatelstvo kolem 80% populace ghetta, o dvacet let později je zde pokles o 7% a v roce 1880 tvoří Židé již jen 28 %¹⁹. Tento stav neznačí, že by se ghetto vylidňovalo, počet obyvatel je tvořen chudinou. Mimo synagog, po požáru přestavěných, radnice a několika výstavních domů, obývaných váženými židovskými rodinami, se v okolí nachází množství stavebně zanedbaných objektů nastavených vedle sebe bez větší plánované koncepce. Jako spojnice mezi nimi fungují nesčetné úzké průchody, dvory či průzory. Protesty okolí a samotné opouštění ghetta jeho původními obyvateli naznačuje, že kvalita života v Josefově nemohla být na příliš vysoké úrovni. K dalším ranám se přidružily revoluční nepokoje v r.1848, které se nevyhnuly ani Židům a rozsáhlá povodeň, zasáhnuvší Prahu v r.1890 se zvláště nepříjemným dopadem pro

¹⁷PĚKNÝ, Tomáš : Historie Židů v Čechách a na Moravě. Praha : Sefer, 2001, str. 389 ISBN 80-85924-33-1

¹⁸ RYBÁR, Ctibor : *Židovská Praha*. Praha : Akropolis, 1991, str.96. ISBN 80-85334-04-6

¹⁹ RYBÁR, Ctibor : *Židovská Praha*. Praha : Akropolis, 1991, str.104. ISBN 80-85334-04-6

ghetto, jehož poloha se nacházela na velmi nízké úrovni vůči Vltavě. Úroveň pod nivelační linií byla také jedním z důvodů přestavby židovského města²⁰.

1.4 Změny v Praze 19.století – ovlivnění Evropou

V roce 1845 došlo ke spojení Prahy s Vídní pomocí železnice. Nejednalo se jen o další krok v dopravě, ale o větší otevření se světu, které s sebou přinášelo jisté závazky. Praha se nacházela ve fázi vyčerpání po hospodářské straně v důsledku dlouhodobých válek a státním ekonomickém krachu v roce 1811²¹. V době, typické pro prudký rozvoj průmyslu a s ním spojených změn snad ve všech sférách, přikročila i Praha k orientaci na moderní průmyslovou výrobu, která s sebou přinesla nárůst obyvatel a rychlý rozvoj pražských předměstí²². Se silícím průmyslem narůstal i počet dělníků, aniž by se nějak zkvalitňovaly jejich životní podmínky. Dělnické bouře v r.1844 byly prvopočátkem událostí, které vyústily na povrch v r.1848. Tehdy došlo k markantním změnám v úpravě pražské obce. Změny v sociální struktuře přinášely snahy o rozšíření teritoria Prahy připojením vedlejších aglomerací. Po pádu bachovského absolutismu v r.1861 nastoupila v silné míře česká buržoazie, která usilovala o rozvoj komunální politiky a s tím souvisejících snah o vyřešení komunikačních problémů a odstranění dalších překážek modernizace města²³.

Nezbytnost překonávání stále větší trasy mezi pracovištěm a bydlištěm v průmyslových městech Evropy 19.století vyvolala vznik nových druhů městské dopravy. Tak byla i v Praze v roce 1883 zřízena elektrická tramvajová trať na trase od Národního divadla přes Karlův most končící na Malostranském náměstí. Dopravní inženýři začali přizpůsobovat půdorys města pro veřejnou dopravu. Ve stejném roce staví architekt Antonín Wiehl Staroměstskou vodárnu na Novotného lávce, která umožňuje dodávat do nově postavených činžovních domů dostatek vody a zřizovat v jejich bytech koupelny a splachovací záchody²⁴. Současně se

²⁰ VODĚRA, Svatopluk : Architektonicko-urbanistické zhodnocení výsledků asanace in Pražská asanace. Praha: Muzeum hl.m.Prahy, 1993, str.57-58. ISBN 80-85394-01-04

²¹ DOLEŽAL, Miroslav + URFUS, Valentin : Kniha o Praze I. Praha :Polygrafie, 1989, str. 27

²² Tamtéž, str.27

²³ DOLEŽAL, Miroslav + URFUS, Valentin : Kniha o Praze I. Praha :Polygrafie, 1989, str. 28

²⁴ VLČEK, Pavel a kol. : Umělecké památky Prahy- Staré Město a Josefov. Praha, Academia, 1996, str.40. ISBN 80-200-0563-3

upouští od budování pavlačí, pro které bylo typické společné WC na více nájemníků. Od konce 80.let funguje elektrické osvětlení. Současně dochází ke stavebním úpravám v historickém centru – jedná se většinou o ústupky na úkor rozšiřujícího se, moderního města. Podle módy, která postihla evropský kontinent, se ideálním modelem stává tzv. lineární město. Styl, jehož heslem byla „*přímka, která je nejcharakterističtější výrazem moderního města*“ se začíná formovat od konce 19.století. má své kořeny ve Španělsku, brzy ale jeho vliv začal pronikat napříč Evropou. Do Prahy dorazil s mírným zpožděním a byl spojován se secesním slohem. Další trend, který přerostl v nejvýraznější urbanistickou koncepci tohoto století, je tzv. zahradní město. To zdůrazňovalo obklopení se zelenými pásy, jejichž smyslem je zlepšit životní podmínky obyvatel. V Praze se tato myšlenka nikdy nedočkala právoplatné realizace, i když větší prostor pro zeleň, i pokud se mělo jednat o pouhou výsadbu stromů podél ulic, je patrný z plánů města, které mělo nahradit asanované části.

Zatímco nové pražské čtvrti jako Holešovice, Smíchov či Karlín zažívají stavební explozi, uvnitř městského centra se přikročuje spíše k jednotlivým stavebním úpravám.

V Praze se střetávají dva typické jevy tehdejší Evropy – jednak vysoký nárůst obyvatelstva, s ním spojená hustá zástavba a zároveň snaha o „lepší, čistější“ město. Tato skutečnost vykrystalizovala v přání nového půdorysného uspořádání. Soustavnost urbanistických koncepcí s rozpoznáním základních urbanizačních i dezurbanizačních procesů vůbec byla právě v 19.století nejsilnější a dodnes nebyla překonána.

1.5 Rozvoj urbanismu v Evropě

Pohlédneme-li na Evropu 19.století, můžeme vyzorovat některé charakteristické dobové rysy – typický je prudký vzestup průmyslových měst stejně jako kritické životní podmínky jejich obyvatel. Vznikají návrhy nových sídelních forem, iniciativa často vycházející od utopistických spisovatelů.

Ve Francii na sebe upozorňuje stavitel Charles Francois M.Fourier (1772-1837) – jeho plány zahrnují rozdělení města na jednotlivá pásma s přesně určenou šířkou ulic²⁵. Jeho pokračovatel P.V.Considerant usiloval o založení vzorové kolonie. Svou činnost odůvodňoval faktem, že „špatné změny svědčí o špatném společenském řádu, pro novou sociální organizaci

²⁵ HRŮZA, Jiří : Vývoj urbanismu II.díl. Praha: ČVUT, 1997, str.202-203, ISBN 978-80-01-03714-0

je třeba nové architektury.“ Vliv Fouriera formoval nejen ruské literární prostředí, které vykrytalizovalo ve spisu V.F. Odojevského a jeho předvídání spojení Moskvy a Petrohradu lineárním městem s rychlodráhou, stopy osobnosti Fouriera nese i utopický spis Bernarda Bolzana O nejlepším státě²⁶. Podobné snahy současně vznikaly na různých místech evropských zemí. Ve druhé polovině 19.století se vliv reformátorů začíná orientovat na snahu zkvalitnění životních podmínek se současným zachováním stávajících společenských poměrů. Ve spisu²⁷ sociálního reformátora Jamese S.Buckinghama se nachází pozoruhodná pasáž o důkladném vyloučení zastaváren, nevěstinců, heren a dalších objektů, jež by mohly negativně ovlivnit život ve vzorovém městě. Naopak byla zdůrazňována přítomnost mnoha parků, kulturních zařízení, škol a nemocnic spolu se zavedením symetrického uspořádání, rozvinutým systémem kanalizace a důrazem na kvalitní hygienické zázemí. Je žádoucí povšimnout si tendenčního smýšlení člověka-reformátora dané doby.

Jakkoli plány anglického myslitele na první pohled zdánlivě s asanací Josefova nesouvisí, poskytly možná další stupeň k jeho realizaci. Praha jako město rakouskouherské říše byla ovlivněna vývojem v okolních státech. Pokud se dostalo do hledáčku zájmu čisté, zdravé město jako vzor bydlení, Josefov, který byl v mnohém přesným opakem popisovaných soustav, byl ideálním adeptem na změny. V revolučním roce 1848 byl také v Británii poprvé schválen zákon o veřejném zdraví, který obsahoval zastavovací pravidla nových čtvrtí²⁸. Většina utopistických představ se vzorovými městy zůstala pouze ve fázi myšlenek a skutečný vývoj měst neovlivnila, přesto však předpovídala mnohé skutečnosti, které měly nastat²⁹.

1.5.1 Počátky asanačních procesů v evropských městech

Poměrně krátké období od konce 30.let 19.století je typické pro neoddiskutovatelné urbanistické změny v řadě významných evropských měst. Ať se již jednalo o přestavbu plánovanou důsledkem nevyhovujících podmínek či novou zástavbu kvůli živelné katastrofě, přestavby se uskutečnily a přinesly mnohdy zcela novou podobu města. V roce 1833 se nová

²⁶ HRŮZA, Jiří : Vývoj urbanismu II.díl. Praha: ČVUT, 1997, str.202-203, ISBN 978-80-01-03714-0

²⁷ Tamtéž, str.205

²⁸ Tamtéž, str. 209

²⁹ Tamtéž, str. 210

výstavba dotkla a z větší části zrušila antickou část řeckých Athén³⁰. Po požáru roku 1842 se začalo jednat o obnově historického centra Hamburku. S návrhy na architektonické řešení přispěchal W.Lindley³¹ a G.Semper, městská rada se ale stála nemohla spokojit s nerespektováním původní parcelace a s přílišnou šířkou ulic, nakonec přijala návrh zahrnující protipožární bezpečnostní normy a zároveň držící linii staré zástavby.

Významná přestavba se týká Paříže – v roce 1850 Napoleon III. poprvé vyslovil myšlenku na zkrášlení hlavního města. V rámci boje za ozdravení je po 2 letech vydán dekret O ulicích Paříže³², který mimo jiné dává právo správní radě vyvlastňovat pozemky v regulační oblasti i mimo ni. Roku 1853 je k přestavbě povolán architekt Haussmann. Důvody vedoucí ke změně topografie ulic byly zřejmě kromě předcházení nebezpečných epidemií, při nichž pokaždé zemřely desetitisíce obyvatel, ovlivněny i rokem 1848, kdy úzké ulice poskytovaly vhodné podmínky pro stavbu nežádoucích barikád. Z Paříže bylo vystěhováno na 350 tisíc obyvatel, pocházejících převážně z chudinské vrstvy³³. Velkoryse pojatá přestavba dala vzniknout novým souborům ulic, nádraží, radnicím, divadlům, kasárnám a dalším. Šířka bulvárů dosahovala kolem 70 metrů, přičemž se stala vzorem pro ostatní menší města ve Francii i v zahraničí.

Inspirace Paříží může být viditelná na příkladu Vídně. Císař František Josef I. vydává i přes nesouhlas odborníků návrh na přestavbu centra, kterým je v r.1859³⁴ pověřen zvláštní výbor. Postupně vzniká velká okružní třída, k jejímu účelnému zpracování je povolán již zmiňovaný Gustav Semper. Ani ve Vídni se nevyhnuly zbourání přibližně dvě třetiny historických domů v centru města. V roce 1862 se urbanistický rozvoj dotýká také Berlína, který se dočkal nové výstavby zejména z důvodu nutnosti rozšíření rozlohou nedostačujícího historického centra. Pokud se zaměříme na stěžejní důvody přístavby velkých, rozlehlých bloků kritizovaných za absenci zeleně a volného prostranství, do podvědomí veřejnosti vstupujícím jako tzv.Hobrechtův plán³⁵, dostaneme se ke snaze zlepšit bytové poměry místního obyvatelstva.

³⁰ HRŮZA, Jiří : Vývoj urbanismu II.díl. Praha: ČVUT, 1997, str.212-214, ISBN 978-80-01-03714-0

³¹ William Lindley (1808-1900) – britský inženýr, který se proslavil projekcí kanalizačních a vodárenských staveb po celé Evropě. Jeho syn W.H.Lindley (1853-1917) vybudoval v Praze Bubenčí moderní čistírnu odpadních vod.

³² HRŮZA, Jiří : Vývoj urbanismu II.díl. Praha: ČVUT, 1997, str.218, ISBN 978-80-01-03714-0

³³ Tamtéž, str. 219

³⁴ Tamtéž, str. 220-221

³⁵ HRŮZA, Jiří : Počátky českého moderního urbanismu a dnešek, in Urbanismus a územní rozvoj, č.6/2002, Brno: nakl.ÚÚR Brno

Hustota zalidnění činila v roce 1900 přibližně 30.000 obyvatel na m². Mnohé rodiny pronajímaly své už tak nedostačující byty nocležníkům a samy se tísnily v jedné místnosti. Podobná situace byla typická i pro pražské ghetto v předasanačním období.

Rozsáhlé stavební úpravy se dotkly výsledné podoby mnoha evropských měst, z nichž jsme si uvedli ty nejvýznamnější. Urbanistické změny se přenesly dokonce i za oceán (jako příklad může sloužit Chicago), který se nechal inspirovat tendencemi Starého kontinentu.

2 Asanace pražského židovského města

2.1 Předzvěsti asanace

Tak důležité a závažné rozhodnutí ze strany městské rady, jakým asanace Josefova (a částečně i dalších pražských čtvrtí) bezesporu je, se nezrodilo ze dne na den. Předcházelo mu období v řádu několika desítek let, které pomalu ale jistě utahovalo kolem bývalého židovského ghetta smyčku. Od dob tolerančního patentu Josefa II. v roce 1781 se poprvé nadzvedly brány do té doby uzavřeného ghetta a byla povolena migrace směrem ven, ovšem v celkovém měřítku zanedbatelného počtu Židů. Movití jednotlivci se snažili opustit přelidněné židovské město a usídlivat se v jeho nejtěsnějším okolí. Přehled získaných domů mimo části ghetta v časovém rozpětí od josefínských reforem je uveden v následující tabulce³⁶ :

Období	Počet domů zakoupený obyvateli pražského ghetta	Oblast
Do r. 1806	89	Kaprová ul., Dušní ul., Janský plácek
1806-1811	28	Okolí sv.Ducha
1811-1836	53	Rozšířená oblast Kaprové ul., Dušní ul., Jánského plácku

Teprve se zrušením familiantského zákona roku 1849³⁷ a posléze přiznáním práva ke svobodnému nabyvání domovního majetku r.1852 nastala pro obyvatele ghetta možnost svobodné volby výběru bydlení. Většina židovských rodin se vystěhovala pryč, do okolních čtvrtí Starého nebo Nového města, které poskytovaly lepší životní podmínky. V roce 1835, tedy plných 17 let před zmiňovaným uvolněním poměrů, se v Josefově nacházelo dle soupisu 276 domů a více než 80 z nich je hodnoceno jako ve velmi špatném stavebním stavu³⁸.

³⁶ PAŘÍK, Arno : *Židovské město pražské* in *Pražská asanace*. Praha: Muzeum hl.m.Prahy, 1993, str.18. ISBN 80-85394-01-04

³⁷ Tamtéž, str.18

³⁸ PAŘÍK, Arno : *Židovské město pražské* in *Pražská asanace*. Praha: Muzeum hl.m.Prahy, 1993, str.16. ISBN 80-85394-01-04

Hlavní důvody, proč bylo nakonec k asanaci Josefova přikročeno, by se daly shrnout do následujících bodů :

- Katastrofální hygienická situace
- Katastrofální stav mnohých objektů
- Problematická čtvrť pražské chudiny a nepřizpůsobivých obyvatel
- Neřešitelné majetkové poměry
- Neslučitelná koexistence v sousedství výstavní oblasti

2.1.1 Hygienická a zdravotní situace Josefova

Slovo asanace pochází z francouzského l'assainissement = ozdravení³⁹. Pro pochopení situace je nutno zopakovat, v jakém stavu se Josefov na prahu 20.století nacházel. Židovské město mělo středověké půdorysné základy, jejichž velikost se po několik staletí téměř nerozšiřovala a přirozeným vývojem tak počet obyvatelné plochy nerostl do šířky, ale do výšky. To vyústilo do svérázného charakteru přistavovaných domků s úzkými, nevětranými ulicemi, absence zeleně, nedostatku denního světla a volného prostranství. V židovském městě neexistovala kanalizace, splašky a odpadky se vylévaly na chodníky. Velmi nízká úroveň zástavby vůči řece zaručovala, že při každém vylití se Vltavy z břehů byl Josefov zatopen, tyto následky opět nesly negativní hygienický dopad. Všechny aspekty dohromady tvořily ideální prostředí pro bujení různých chorob a epidemií. Městský lékař V.Preininger, který zdravotním poměrům uvnitř Josefova věnoval několik studií, rozpracoval k tématu přehlednou tabulku⁴⁰ ohledně procentuální úmrtnosti obyvatel jednotlivých pražských čtvrtí v letech 1885-1895 :

Městská část	Úmrtnost v %
--------------	--------------

³⁹ HRŮZA, Jiří : Vývoj urbanismu II.díl. Praha: ČVUT, 1997, str.234, ISBN 978-80-01-03714-0

⁴⁰ WURZER, Rudolf : *Zákon, daný dne 11.2.1893, Čís.22 ř.z., o vyvlastňování k úpravě asanačního obvodu král.hl.m.Prahy in Pražská asanace.* Praha: Muzeum hl.m.Prahy, 1993, str.24. ISBN 80-85394-01-04

Staré Město	18,13
Horní Nové Město	24,94
Dolní Nové Město	13,05
Malá Strana	20,61
Hradčany	25,36
Josefov	30,61
Vyšehrad	26,04
Holešovice- Bubny	28,48

Z uvedeného přehledu je patrné vedoucí postavení Josefova. Kumulace endemií a infekčních nemocí způsobovala též vysoká hustota obyvatel na metr čtvereční. V případě páté městské čtvrti se nedá mluvit jinak než o kritickém přelidnění. Statistika znázorněna opět v následující tabulce⁴¹ :

Městská část	Počet obyvatel na 1 hektar
Staré Město	644,1
Nové Město	575,9
Malá Strana	519,4
Hradčany	263,2
Josefov	1821,8
Vyšehrad	789,7
Holešovice- Bubny	427,5

Také počet přeplněných bytů byl v Josefově hluboko nad snesitelný průměr. Celkově se v Praze podíl přelidněných bytů pohyboval kolem 10%, v Josefově to je 25,8 %⁴². Příčiny vysoké úmrtnosti a bujení nemocí je nutné kromě topografických podmínek přikládat také sociálně slabé vrstvě obyvatelstva, která v Josefově žila. Mnozí majitelé bytů se je snažili pronajmout co největšímu počtu podnájemníků a v rámci úsporných opatření celá rodina

⁴¹ Tamtéž, str 25

⁴² WURZER, Rudolf : *Zákon, daný dne 11.2.1893, Čísł.22 ř.z., o vyvlastňování k úpravě asanačního obvodu král.hl.m.Prahy in Pražská asanace. Praha: Muzeum hl.m.Prahy, 1993, str.25. ISBN 80-85394-01-04*

přebývala v jedné místnosti nebo pouze v její části. Při bydlení se zároveň provozovala řemesla, další aspekt porušující hygienická pravidla.

Jak na situaci v bývalém ghettu pohlíželi tehdejší současníci dokládá následující text z knihy *Pražské ghetto*⁴³ : „*Odporné odpadky pokrývaly dlažbu, ulicí pobíhaly polonahé děti. Na noc přicházelo do Josefova dvakrát tolik podnájemníků – dostavovali se nádeníci k noclehu. V temných kumbálech se tísnily celé skupiny rodin a podnájemníků, čárami křídou se naznačovaly hranice v pokoji. Toto bydlení bylo křiklavým výsměchem v tvář veškerým zásadám a snahám novodobého zdravotnictví. Zdi domů jako by byly trvale nasáklé nemocemi.*“ Samotný doktor Preininger prosazuje zbourání všech domů a postavení nové, zdravotně nezávadné čtvrti.

2.1.2 Stav jednotlivých objektů

V předasanačním období byl stav objektů v bývalém ghettu většinou velmi špatný. Jedná se především o směs domů postavených po požáru v 18.století, které tvoří starší zástavbu a od doby svého vzniku nejsou obvykle nijak celkově rekonstruovány, časté jsou potom laciné řadové přístavky z nekvalitního materiálu. Pouze hrstka ceněných nárožních domů má kvalitní základy⁴⁴. Vzhledem ke složitým majetkovým poměrům, o kterých se zmíníme v následující kapitole, docházelo k případům, že ačkoli měl dům několik vlastníků, pořádně udržován nebyl ani jedním z nich. Doktor Emil Svoboda, zajímající se o situaci majetkových poměrů se zmiňuje o častém jevu, kdy „skrže šindelové střechy bylo lze vidět na obloze hvězdy“⁴⁵. Nové domy se zde nestavěly (Svoboda uvádí pouze 1 novostavbu během let 1883-1892, ostatní městské čtvrti za tuto dobu 544 novostaveb), ale nějaké se vyskytly navzdory povolení (Cikánská ul). Majitelé novostaveb ale tyto přizpůsobovali očekávané vrstvě obyvatelstva, která v nich měla bydlet = stavby byly nekvalitní, ošizené, nuzné⁴⁶. V roce 1894 vešel v platnost zákon, který osvobodil novostavby na 12 let od daní z činže. Posledních 12 let bylo před započítáním asanace vystavěno pouze šest objektů, které byly brány jako

⁴³ HERRMANN, Ignát + TEIGE, Josef + WINTER, Zikmund : *Pražské ghetto*. Praha : Unie, 1902, str. 77

⁴⁴ VOLAVKOVÁ, Hana, *Zmizelá Praha- Židovské město Pražské*. Praha : Paseka, 2002, str. 41-42. ISBN 80-7185-520-0

⁴⁵ SVOBODA, Emil : *O reálním dělení domů v obvodu bývalého Pražského ghetta*. Praha : Lid.družstvo tiskařské a nakladatelské, 1909, str. 40

⁴⁶ ORIÁN, Edmunt : *Židovské město pražské na vedutách, fotografiích a pohlednicích*, Praha : Epoque 1990, 2003, str. 87 ISBN 80-239-1663-7

novostavby a tím pádem byly od daně osvobozeny. Jedná se o : dům č. p. 10/11, 15, 31abc, 36hi, 93b-f,276. (Podle asanačního soupisu z roku 1893 se jedná o následující domy : č.p. 10/11 – Josefovská 1,3/ Goldřichova 2,7 č.p 15 – Goldřichova 1/Kaprová 1/ Sanytrová 2 , č.p 31 abc – Josefovská 16 , č.p. 36 hi – v době asanace již číslo nebylo obsazeno , 93 b-f – Josefovská 30, 276 - Cikánská 11/ Červená 14.⁴⁷ Pražská asanace⁹⁴⁻¹¹⁵). Kromě jednoho případu se jedná o přístavby. Dále bylo nutné zvýšit niveau asi o 3m z důvodu ochrany proti zavodnění. Chatrný stav domů ale nutil k současnému bourání celých komplexů budov, které se vzájemně podpíraly a stržení jednotlivého domu nebylo možné bez nebezpečí zřícení domů okolních. Přetvořování, které by se normálně dělo postupně, se tedy muselo dít náhle.

2.1.3 Problematika obyvatel Josefova

Čtvrť měnila svou tvář defacto od volnosti stěhování. Zatímco v roce 1850 tvořil počet židovských obyvatel Josefova 80 %, v roce 1890 to bylo již necelých 20 %⁴⁸. Ještě v r.1791 bylo v ghettu 7341 židů a jen 9 katolíků⁴⁹. Josefov tak zůstával nazýván židovských městem hlavně díky své minulosti, v reálu postupně nahradila židovské rodiny nastěhovavší se chudina.

Vrstvy obyvatelstva v Josefově : vedle kriminálních živlů, prostitutek a různých sociálních případů zde bydleli poctivou prací se živící drobní obchodníci, kteří byli „jen“ chudí (posluhové, pradelny, dělníci..), vetešníci z řad Židů a hrstka zámožných rodin, které přetrvávaly v ghettu víceméně z tradicionalismu, obývaly skupinu solidních domů, které v ghettu zůstaly⁵⁰.

Celková pověst Josefova v očích ostatních Pražanů nebyla příliš příznivá, jak dokládají zmínky v dobové literatuře : „ *Již jsem byl slyšel a četl o tom tajuplném, špíny a neřesti plném*

⁴⁷ SVOBODA, Emil : *O reálním dělení domů v obvodu bývalého Pražského ghetta*. Praha :Lid.družstvo tiskařské a nakladatelské, 1909, str. 117

⁴⁸ RYBÁR, Ctibor : *Židovská Praha*. Praha : Akropolis, 1991, str.107. ISBN 80-85334-04-6

⁴⁹ SVOBODA, Emil : *O reálním dělení domů v obvodu bývalého Pražského ghetta*. Praha :Lid.družstvo tiskařské a nakladatelské, 1909, str. 34

⁵⁰ SVOBODA, Emil : *Několik pohledů na hospodářské a sociální důsledky asanace Josefova* . Praha : Obzor národohospodářský, roč.XV, 1910 , str.113-120

*díle Prahy, a na zádech mne mrazilo. Co jsem byl slyšel, ze všeho jsem si utvořil mínění, jakoby tu přesahovala pravomoc ostatního světa, jakoby osamělý chodec tuto byl vydán mocnostem jiným, tajemným, ano, zákeřným. Neboť o městě Židovském divné šly pověsti. Co kde bylo ukradeno, jistě zavlčeno do Židů, zmizel-li kdo beze stopy – kde jinde mohl zapadnouti než v Židech?*⁵¹ .

Z občanů židovské národnosti v Josefově přetrvávají buď nejchudší vrstvy nebo bohaté ortodoxní rodiny, střední vrstva je již vystěhovaná pryč. Majoritní podíl získává křesťanská chudina. Struktura problematického obyvatelstva jistě také podnítila myšlenky, aby se s Josefovem začalo něco dělat. Karel Ladislav Kukla⁵², pražský novinář a spisovatel, rád pracoval s motivy prostředí pražské galérky. Jeho reportáže žel trpěly značným zkreslováním a zveličováním pražského života, pražského podsvětí zvláště. Držme se tedy jen samotných názvů podniků, které Kukla svědomitě zaznamenal. Ve své knize Pražské bahno se zmiňuje o Josefově hned několikrát. „*Až do asanace byla střediskem prostituce pověstná Pátá čtvrť, v níž bývaly nejvykřičenější pokoutní lokály v Josefovské třídě a v Žatecké, v Rabínské a Cikánské ulici*⁵³. Časté byly také různé nálevny, kořalny a bary. K dalším oblíbeným řemeslům patřilo vetešnictví, kde se často prodávaly věci získané pokoutným způsobem a své místo zde měly i vykladačky karet, za kterými se do Josefova jezdilo z okolní Prahy. Jinak se ale normální Pražané ghettu vyhýbali. Útoky na vyslané úředníky nebyly výjimkou a člověk neznalý situace ghetta udělal lépe, vyhnul-li se mu. Krádeže a různá přepadení byla na denním pořádku⁵⁴ .

2.1.4 Majetkové poměry

V Josefově došlo v mnoha případech k abnormálním vlastnickým poměrům, které později ztěžovaly, ba přímo znemožňovaly získat ten který dům a místo něj vystavět nový. Tento stav z velké části souvisí se skladbou obyvatelstva. Pro materiálně nezajištěnou chudinu byla možnost vlastnit nějakou nemovitost jedinou jistotou v jinak nestabilním životě. Touha

⁵¹ HERRMANN, Ignát + TEIGE, Josef + WINTER, Zikmund : *Pražské ghetto*. Praha : Unie, 1902, str. 77

⁵² Karel Ladislav Kukla (1863-1930) – český prozaik, dramatik a novinář, zajímal se o nepříznivě obyvatelstvo. Je znám svou knihou Podzemní Praha.

⁵³ KUKLA, Karel Ladislav : *Pražské bahno*. Praha : Svoboda, 1992, str. 89 ISBN 80-205-0262-9

⁵⁴ HERRMANN, Ignát + TEIGE, Josef + WINTER, Zikmund : *Pražské ghetto*. Praha : Unie, 1902, str. 80

vlastnit alespoň jednu malou místnost vykryštovala do případů, které pak mnohdy vyústily v neřešitelnou situaci.

Ministerské nařízení z 27.prosince r.1856 č.1.z.ř z roku 1857⁵⁵, sice ustanovuje následující :
Zapovídá se, domy v království Českém budoucně dle zvláštních částí hmotných rozdělovati.
2. Jestliže by části jednoho a téhož domu nyní již rozdělené budoucně v rukou jednoho držitele se spojily, není více dovoleno, zase jich rozdělovati. “ Reálně ovšem k dělení domů v Josefově dochází. Rakouské občanské právo ustanovilo právní poměr mezi více osobami, jimž náleží společná hmotná věc na zásadě společenství dle podílů intelektuálních (*communio pro partibus indivisis*) a všichni mají stejná práva, realita ovšem dopustila značné odchylky- možnost, že jednu věc vlastní více majitelů, ale svou část si majitel výhradně spravuje a výhradně mu patří = věc je rozdělena na několik samostatných celků. (= *communio pro partibus divisis*).⁵⁶

Složitě psaní pozemkových dílců do knihovních těles byly opět komplikované případy. Do nových pozemkových knih nemohly přejít staré domovní dílce, které přesahovaly svými součástmi přirozené hranice domu. Byly tedy přeneseny následovně :

- Dílce téhož domu, které patřily těmž vlastníkovi, nebo těmž spoluvlastníkům pro *indiviso* a byly prosty závad nebo stejně zatíženy, byly sloučeny v nový dílec a tvořily takto jediné těleso knihovní
- Dílce téhož domu, patřící těmž subjektu, ale nestejně zatížené, přeneseny do jedné vkladby jako samostatná tělesa knihovní
- Dílce, přesahující přirozené hranice domu, rozdělen v nové dílce, z nichž každý obsahoval jen součásti domu, a tyto nově vzniklé dílce přeneseny do jediné vkladby jako samostatná tělesa knihovní.

Dílce domů žid.města byly v nových knihách pozemkových náležitě popsány a označeny, tím se vneslo konečně trochu jasnosti do majetkových poměrů Josefova.

⁵⁵ SVOBODA, Emil : *O reálním dělení domů v obvodu bývalého Pražského ghetta*. Praha :Lid.družstvo tiskařské a nakladatelské, 1909, str. 9-11

⁵⁶ Tamtéž

K chaosu přispívala i událost, že nezřídka byly domy označovány pouze jmény vlastníků bývalých nebo současných, čímž identifikace končí. Vulgární označení tak bylo uvedeno kolikrát i v pozemkových knihách jako výhradní označení nemovitosti⁵⁷.

Další problematika dělení se týkala samotného pozemku : Pozemek zůstal fyzicky nerozděleným předmětem spoluvlastnictví všech majitelů jednotlivých dílců domovních, a to předmětem spoluvlastnictví pro indiviso. Dlužno ještě zodpovědět otázku, jak velkým dílem participují jednotlivé dílce domu na pozemku společném. Na první pohled by se slušelo přidělit každému dílci stejný poměr, vzhledem k bizarním majetkovým poměrům by se ale mohlo stát, že by dílec, zabírající např. 1/15 domu vlastnil 1/5 pozemku, pokud by byl dům rozdělen pouze na 5 dílů. Zvláštní zákon na toto nebyl a mělo se postupovat individuálně, jednotlivé dílce měly být vyšetřeny a na listu statkové podstaty uvedeny jako součásti příslušných knihovních těles⁵⁸. Tomuto postupu zase bránila překážka, kdy se nedostávalo právních podkladů o vlastnictví těchto pozemků- sami majitelé neměli často tušení, jak to s jejich vlastnictvím je. Mírou podílu dílce na společném pozemku byl jeho vlastní rozsah (nebo jeho výnosová hodnota). Dokladem o těchto kvalitách reálného dílce byla pozemková kniha, a tento doklad zůstal nedotčen i po zboření domu.

Při započetí asanace v devadesátých letech 19.století čítal Josefov 128 domů (z celkového počtu 288) rozdělených v dílce a dělení jednotlivého domu dosáhlo i 22 dílců !⁵⁹

Příklad, kdy Alfredu Reachovi a Emilu Reachovi patřily každému tyto podíly : $187/12096 + 1/1008 + 1/12096 + 1/144 + 181/24,192$.

Mnoho vlastníků se o své díly také nehlásilo, byli už mrtví, nezvěstní nebo neměli zájem.

Dům č.p. 150 a v něm dílec „B“ : *Obsahoval přízemní komoru, v prvním patře síň se záchodem, kuchyň a tři pokoje, s podílem na síni domovní a schodech do prvního patra – a patřil dle knihovních zápisů roku 1903 dvaceti devíti spoluvlastníkům, z nich 26 bylo nezvěstných !*

⁵⁷ ORIÁN, Edmunt : Židovské město pražské na vedutách, fotografiích a pohlednicích, Praha : Epoque1990, 2003, str. 87 ISBN 80-239-1663-7

⁵⁸ Tamtéž, str. 51-53

⁵⁹ Tamtéž, str. 63

Knihovně byly určovány poměrné kvóty, jimiž měli majitelé určitých dílců přispívat na společně podnikané domovní opravy. Například povinnost přispívat jednou třetinou na útraty vznikající vyklízením smetiště a opravami střechy⁶⁰. Kromě jednotlivých pokojů se daly koupit dokonce i komory, sklepní části a domovní pilíře. Vlastník několikrát také nechal probourat díru do místnosti vedlejšího domu, kterou zdědil nebo mu nějakým způsobem patřila – její vchod potom zazdil—občas nutnost spojití dva doma takto do sebe vklíněné ve formální jednotu s dvojitým č.p. (18/19).

Podle nastíněných příkladů se spleť majetková situace v Josefově dala řešit jediným definitivním opatřením – vyvlastněním. Odkoupit dům od několika desítek vlastníků nebylo reálné, velký počet majitelů navíc způsoboval, že v mnohých případech se o dům ani jeden z nich nestaral a objekty se nacházely v katastrofálním stavu.

2.1.5 Poloha Josefova v kontextu města

Josefovský asanační obvod činil 92 984 metrů čtverečních⁶¹. Jedná se přibližně o území na severu ohraničené Jánským náměstím, ze západu ohraničené ulicí Sanytrovou, na jihu příčně jdoucí po Josefovské třídě a na východě kopírující trasu Cikánské ulice. Tato podnikatelsky i reprezentačně vysoce hodnotná plocha zůstávala z urbanizačních pohledů zcela nevyužita⁶². Kontrast se zdůrazňoval tím spíše, že se Josefov rozkládal v těsné blízkosti „výstavního“ Staroměstského náměstí. Nově vzniklá zástavba, prezentovala po technické a civilizační stránce reprezentativní standard. Výnosy z činžovních domů, nově postavených a tvořících podstatu vzniklé výstavby, mnohonásobně převýšily původní rentu. Nové obyvatelstvo bylo reprezentováno nejmajetnější vrstvou pražské společnosti, samotná Pařížská třída se stala symbolem luxusu⁶³.

⁶⁰ ORIÁN, Edmunt : Židovské město pražské na vedutách, fotografiích a pohlednicích, Praha : Epoque1990, 2003, str. 93 ISBN 80-239-1663-7

⁶¹ BEČKOVÁ, Kateřina : *Asanace – zatracovaný i obdivovaný projekt obce Pražské* in in Pražská asanace. Praha: Muzeum hl.m.Prahy, 1993, str.41. ISBN 80-85394-01-04

⁶² VODĚRA, Svatopluk : Architektonicko-urbanistické zhodnocení výsledků asanace in Pražská asanace. Praha: Muzeum hl.m.Prahy, 1993, str.58. ISBN 80-85394-01-04

⁶³ Tamtéž, str.60

Z výše uvedených bodů by se Josefov mohl zdát jako zpustlá čtvrť s těmi nejhoršími referencemi. I zapřísáhlí kritici bývalého ghetta mu ovšem současně přiznávají jistou romantiku, malebnost přistavovaných domků a surovou krásu. Mimo zchátralých objektů se v Josefově nacházel Starý židovský hřbitov - jediná rozsáhlejší zelená plocha, synagogy a Židovská radnice. Vyskytovaly se zde také lepší hotely, kam se sjížděli ubytovat ortodoxní židovští souvěrci při svých cestách do Prahy⁶⁴.

2.2 Průběh asanace

2.2.1 Formování zákonů a asanační soutěž

Rada královského hl.města Prahy 4.prosince 1883 adresuje Presidiu c.k. místodržitelství soupis statistických údajů znázorňujících alarmující stagnaci novostaveb v části vnitřní Prahy. Tento stav je zdůvodňován vysokou činžovní daní, která je na pražských předměstích téměř pětkrát nižší. Problematika záplavové oblasti (ve které se Josefov nacházel) má být řešena

⁶⁴ HERRMANN, Ignát + TEIGE, Josef + WINTER, Zikmund : *Pražské ghetto*. Praha : Unie, 1902, str. 80

zarovnáním terénu. Je požadováno osvobození od činžovní daně na 30 let pro novostavby⁶⁵. v Praze 28.března 1885 se k projednání městské zdravotní rady dostává návrh městského fyzika dr. Jindřicha Záhoře⁶⁶. Žádost vychází ze zdravotních statistik, zmiňuje vysokou procentuální úmrtnost v Josefově a špatné hygienické podmínky. Závěr vyslovuje radikální řešení : jediným účinným prostředkem je zbourání starého města a výstavba moderní čtvrti na základech moderní hygieny na státní útraty. Pražské obecní zastupitelstvo se touto otázkou již opakovaně zabývalo, ovšem dochází k závěru, že se jedná o stavební úpravy tak rozsáhlé a pro Prahu nákladné, že je nutné podpořit je privátní stavební spekulací.

6.března 1886⁶⁷ je petice pražské městské rady podepsána radním Ferdinandem Vališem a poslána císaři. Obsahem navazuje na první žádost z roku 1883. 4.prosince císař postupuje petici k dalšímu řízení c.k.ministerstvu financí, které již 6.prosince vyslovilo ochotu c.k. vlády vymoci osvobození z činžovní daně pro stavby provedené z důvodů nápravy zdravotních poměrů na 20 let s podmínkou, že do 10 let budou stavby schopné užívání, současně podmiňuje vydání zemského zákona pro osvobození staveb od zemských i obecních přírážek⁶⁸.

12.prosince 1886 se koná schůze starosty a jeho spolupracovníků, kde se sjednává další postup – v první řadě je nutné přesně vymezit asanační území. Bývalý starosta dr.Černý se snaží prosadit též zahrnutí Podskalí, Petrské a Vojtěšské čtvrti, jedná se o zátopové oblasti. Z obav, že by se zájem podnikatelů obrátil na podskalskou čtvrť z důvodu nekomplikovaných majetkových poměrů, se proti tomuto vyskytují námitky. Nakonec se asanační obvod ustanovuje i pro oblast Vyšehradu (k Praze připojen teprve 1884) a dnešní ulice Karoliny Světlé⁶⁹. 17.prosince se koná druhá schůze, na které je asanační hranice upravena a obvod je omezen na Josefov, inundační část Starého Města a Vojtěšskou čtvrť. Stavební rada Alois Bulíř je pověřen přesným zpracováním seznamu domů a zanesením obvodů. 1.října 1886 byla mezitím vyhlášena veřejná soutěž na regulační plán asanační oblasti, datum uzávěrky bylo

⁶⁵ BEČKOVÁ, Kateřina : *Asanace – zatracovaný i obdivovaný projekt obce Pražské* in in Pražská asanace. Praha: Muzeum hl.m.Prahy, 1993, str.37. ISBN 80-85394-01-04

⁶⁶ Tamtéž, str. 36

⁶⁷ Tamtéž, str. 36

⁶⁸ Tamtéž, str. 37

⁶⁹ Tamtéž, str. 37

15.ledna 1887. Přípravné práce schválila 11.ledna 1887 městská rada a posléze i sbor obecních starších.

Návrhů do soutěže došlo pět a porotou byla vybrána práce s názvem Finis Ghetto autorů Alfréda Hurtiga, Matěje Strunce a Jana Hejdy. První ceně náležela odměna ve výši 800 zlatých, druhé místo obdržel ing. Jan kaftan a třetí místo získal plán J.Lišky a K.Vosyky s názvem Srdce země české. Zároveň došlo ke konstatování, že žádný z návrhů nevyhovuje zcela zadání a tak se z vítězných prací vytvoří kompilát. 14 dní po soutěži byly na Staroměstské radnici plány volně ponechány k nahlédnutí veřejnosti⁷⁰.

Finis ghetto je poměrně radikální plán, který navrhuje kromě změn Josefova i podstatnou část Starého Města. S výjimkou vynechání církevních staveb, několika veřejných budov a novostaveb plán navrhuje veškerou historickou zástavbu zbourat. Zdá se, jako by ochrana historických památek dobovou veřejnost příliš nezajímala. Ohlasy v dominantních periodikách, Zlaté Praze a Národních listech se k návrhu vyjadřují pochvalně nebo naopak dokonce litují jeho přílišnou „mírnost“. Nápad na prodloužení Václavského náměstí přímou dlouhou třídou až k úpatí Letné zůstal pouze jako nerealizovaný povzdech tehdejších novátorů⁷¹.

Plán ing.Kaftana se do dnešních dob nezachoval, úsudek o něm si lze udělat z dobových recenzí. Pravděpodobně se jednalo o striktní vybourání snad celého Josefova, naopak na rozdíl od vítězného Finis ghetta ponechává Týnský chrám na okraji Staroměstského náměstí beze změn. Hlavní bod se soustřeďuje na spojení středu města s nábřežím, kde by mělo vzniknout čilé obchodní korzo. Za nutné považuje Kaftan rozšíření ulic, které se budou sbíhat do styčného bodu Staroměstského náměstí. K provedení kompletního návrhu je nutno přistoupit k úpravám ulic, které nebyly zahrnuty do asanačního obvodu (Karlova, Celetná, Dlouhá, Železná, Melantrichova). V rámci přímé linie je plánováno zbourání kostelu sv.Salvátora a P.Marie. Jejich zničení je odůvodněno četností církevních staveb v přilehlé oblasti a také jejich nízká historická a stavební hodnota. Synagogy a Židovský hřbitov by

⁷⁰ BEČKOVÁ, Kateřina : *Asanace – zatracovaný i obdivovaný projekt obce Pražské* in in Pražská asanace. Praha: Muzeum hl.m.Prahy, 1993, str.38. ISBN 80-85394-01-04

⁷¹ Národní listy, *Staré Město pražské a čtvrť josefovská* in Denní zprávy, Praha, 6.3.1887

měly zůstat zachovány⁷². Návrh autorů Lišky a Vosočky se nedochoval, radikálním konceptem se ale zřejmě přibližoval prvním dvěma plánům.

Ke společným rysům předložených prací tedy patří :

- Rozšíření asanace na celé Staré Město
- Nerespektování případné historické hodnoty objektů a jejich určení k demolici
- Radikální odstranění všech budov polohou rušících rovnoběžné linie plánovaných nových komunikací
- Snaha o symetrický, pravidelný plán města

Ironickou stat' v reakci na vítězná díla publikoval Jan Neruda v Národních listech 12.března 1887. V nadsázce vybízí autory ke zbourání ještě dalších pamětihodností a opájí se představou velkého přístavu na pražském nábřeží⁷³

Celkový ohlas veřejnosti je na počátku formování asanace slabý. Ozývají se jednotlivé protesty⁷⁴, širšího zájmu se však plánované změny zatím nedočkají.

2.2.2 Přijetí zákonů

Městská rada v únoru 1888 a Zemský výbor v listopadu 1889 schvalují asanační regulační plán⁷⁵. C.k. ministerstvo zamítlo městské radě vydání vyvlastňovacích ustanovení s odůvodněním jako nežádoucí zasahování do vlastnického a občanského práva. Městská rada musela expropriační (vyvlastňovací) návrh přepracovat, čímž byl pověřen JUDr. Šalomoun Freund. Nová předloha byla schválena v lednu 1891 městskými orgány a s drobnými úpravami potom 11.února 1893 říšskou radou a Zemským sněmem⁷⁶. V platnost vstoupily

⁷² BEČKOVÁ, Kateřina : *Asanace – zatracovaný i obdivovaný projekt obce Pražské* in in Pražská asanace. Praha: Muzeum hl.m.Prahy, 1993, str.39. ISBN 80-85394-01-04

⁷³ Národní listy, *Feuilleton* in Denní zprávy, Praha, 13.3.1887

⁷⁴ Viz TYRŠOVÁ, Renata in Národní listy : *K regulaci Starého Města a Josefova*, 25.3.1887

⁷⁵ BEČKOVÁ, Kateřina : *Asanace – zatracovaný i obdivovaný projekt obce Pražské* in in Pražská asanace. Praha: Muzeum hl.m.Prahy, 1993, str.40. ISBN 80-85394-01-04

⁷⁶ Tamtéž, str. 40

7.dubna 1893⁷⁷ . Pražské obci je přiznáno vyvlastňovací právo na desetileté období a hranice asanačního obvodu jsou ponechány z návrhu zákona z r.1887.

Pátý paragraf příslušného zákona určuje zacházení se stávajícími vlastníky nemovitostí : Vlastníci v asanačním obvodu budou vyzváni, aby ve lhůtě dvou let uvedli příslušnou nemovitost v soulad s upravovacím návrhem, případně aby na ni vystavěli budovu upravovacímu návrhu přiměřenou. Nestane-li se tak, bude přikročeno k expropriačnímu právu. Určena byly také přesná čísla asanačních obvodů. Pro větší přehlednost znázorněna v tabulce⁷⁸.

Asanační obvod	Rozloha m ²	Počet domů
Josefov	92 984	260
Staré Město	272 492	324
Nové Město	14 672	18
Celkem	380 148	602

16.března 1893 zahájila asanační kancelář pražského magistrátu činnost. Asanační plán byl vydán tiskem a opět vystaven na Staroměstské radnici, včetně odborného výkladu. Pro rozšíření asanačních plánů mezi veřejnost byly podnikány tématické přednášky, které měly nastínit důvody asanace⁷⁹. Pozornost případu věnuje i denní tisk (Národní listy).

2.července byla městskou radou uspořádána schůze finančních a technických znalců, která ovšem nepřinesla žádné konkrétní výsledky ohledně případného podpoření obce. O měsíc později došly tři návrhy na přenechání vyvlastňovacího práva – žádost podal arch. Jan Zeyer⁸⁰ a spol., který plánoval mj.vystavění hlavní třídy od Staroměstského náměstí k Vltavě a zřízení elektrické dráhy. Nabídka arch.Zeyera byla zamítnuta v červenci 1894. Další dva návrhy,

⁷⁷ Tamtéž, str.41

⁷⁸ BEČKOVÁ, Kateřina : *Asanace – zatracovaný i obdivovaný projekt obce Pražské* in in Pražská asanace. Praha: Muzeum hl.m.Prahy, 1993, str.40-41. ISBN 80-85394-01-04

⁷⁹ Tamtéž, str. 41

⁸⁰ Jan Zeyer (1847-1903) byl český stavitel a architekt, . Realizoval řadu pražských staveb, spolupracoval s A.Weihlem

zaslané zahraničními zájemci Boffinetem a Lechatem v roce 1894 postupně vyšuměla. Přes snahu městské rady již další žádosti o přenechání expropriace nebyly zaslány⁸¹.

Asanační obvod byl rozčleněn na 38 staveních skupin a očíslován římskými číslicemi⁸².

Upravovací návrhy k úpravám objektu byly do prvních čtyř obvodů rozeslány ještě v roce 1893. Obyvatelé, sdružení do Spolku majitelů domů v asanačním obvodu kromě několika stížností na upravovací návrhy, které byly vesměs zamítnuty, vyjadřovali obavu o budoucnost svých nemovitostí v tom smyslu, aby nemuseli předávat majetek za nízkou odhadní cenu a apeluje na rozšíření návrhu mezi podnikatelskou veřejnost⁸³. Nájemníci se mezitím z asanační oblasti snažili odstěhovat, čímž snižovali výnos domů i jejich hodnotu.

Asanační rada si udržovala od iniciačních snah Spolku odstup, protože již naplánované regulační čáry nehodlala měnit. Snahy některých majitelů na přestavbu byly většinou odmítány, nastává mrtvé období, kdy se v Josefově po dobu dvou let nedělo nic.

28.listopadu 1895 byl schválen podrobný plán realizace asanace, vytvořený dr. Augustinem Steinem⁸⁴. Realizace se ujímá sama pražská obec, vhodný podnikatel se nenašel. V zorném úhlu plánu je vyvlastnění či výkup objektů, demolice budov a odprodej nově vzniklých stavebních pozemků. Program předpokládá svůj konec v předem vytyčené lhůtě, tj. roku 1903. Rozpočet je stanoven na 6 milionů zlatých, které mají být získány výpůjčkou u Zemské banky.

Spolek majitelů domů v asanačním obvodu podal proti navrhovanému postupu petici, která ovšem nebyla vyslyšena.

V únoru 1896⁸⁵ bylo přikročeno k vyvlastňování celkem 65 domů v prvních čtyřech asanačních skupinách XXX, XXXI, XXXV, XXXVI. Vlastnická právě k těmto nemovitostem

⁸¹ BEČKOVÁ, Kateřina : *Asanace – zatracovaný i obdivovaný projekt obce Pražské* in in Pražská asanace. Praha: Muzeum hl.m.Prahy, 1993, str.48-49 ISBN 80-85394-01-04

⁸² BEČKOVÁ, Kateřina : *Asanace – zatracovaný i obdivovaný projekt obce Pražské* in in Pražská asanace. Praha: Muzeum hl.m.Prahy, 1993, str.41. ISBN 80-85394-01-04

⁸³ BEČKOVÁ, Kateřina : *Asanace – zatracovaný i obdivovaný projekt obce Pražské* in in Pražská asanace. Praha: Muzeum hl.m.Prahy, 1993, str.42. ISBN 80-85394-01-04

⁸⁴ Augustin Stein je kromě participace na asanaci známý spoluzaložením Židovského muzea roku 1906, později se stal také představení Pražské žid.obce

⁸⁵ Tamtéž, str. 43

mělo v důsledku dělení na reální dílce celkem 249 osob. 23 domů se během jednání majitelů s radními podařilo vykoupit. Bourání v asanačním obvodu započalo již v listopadu 1895 a to stržením čtveřice domů na rohu Platnéřské a Křižovnické.

2.2.3 Postupný úbytek obyvatel a objektů během asanačního období

V souvislosti se započatím bouracích prací se vyvíjel i počet obyvatel. Tabulka⁸⁶ dokládá poměrně masivní zmenšení počtu obyvatel Josefova způsobených asanací. Od r.1880 do r.1890 kleslo obyvatelstvo o 21,57 % , od r. 1900 do r. 1906 o 55,80 %. V letech 1904-5 se zmenšilo obyvatelstvo o 44,56 %. Nárůst v r. 1907 je dán faktem, že v té době už byla dokončena řada novostaveb, další rok ale zbořením zbylých skupin opět obydlí kleslo o 10,19 %.

Obyvatel	Roku
10,668	1880
11,535	1890
9,047	1900
8,215	1903
8,047	1904
4.461	1905
3,999	1906
4,876	1907
4,379	1908

⁸⁶ SVOBODA, Emil : *Několik pohledů na hospodářské a sociální důsledky asanace Josefova* . Praha : Obzor národohospodářský, roč.XV, 1910 , str.118

U počtu domů⁸⁷ je vidět postupné ubývání objektů, na jejich úkor naopak nabývá na rozloze volná, nezastavěná plocha. Počet domů pravděpodobně intenzivněji, je ale zmírňován stavebním ruchem.

Rok	Počet domů
1888	260
1898	205
1903	202
1905	213
1906	196
1907	189
1908	181

Regulační plán zohledňoval zmenšení výměru zastavěné plochy na úkor rozšíření ulic a náměstí⁸⁸.

Plocha veřejné komunikace r.	%
1888	16,97
1893	17,06
1898	17,50
1903	19,00
1905	19,60

2.2.4 Ochrana památek a první protesty

13.června 1893 byla ustanovena šestnáctičlenná komise pro soupis úplného seznamu památek, kterých by se mohla dotknout demolice. Svým rozhodnutím ale nemohla zbourání památky zastavit, její soupis měl pouze informační charakter. Zaslouhou ředitele městského

⁸⁷ Tamtéž, str. 119

⁸⁸ SVOBODA, Emil : *Několik pohledů na hospodářské a sociální důsledky asanace Josefova* . Praha : Obzor národohospodářský, roč.XV, 1910 , str..119

muzea Břetislava Jelínka⁸⁹ se z mnoha domů dochovaly cenné historické detaily. Dále byla vyžádána důkladná fotodokumentace, kterou byl pověřen Jindřich Eckert⁹⁰ a zajištění obrazů zachycujících Josefov od Václava Jansy a Jana Minaříka.

Spolek architektů a inženýrů v dubnu 1895 vydává tiskem obavu, aby na nově vzniklých stavebních parcelách nebyly rozmístěny novostavby neodborně a nenarušily tak celkový urbanistický koncept.

5.dubna 1896 v Národních listech vychází manifest Viléma Mrštíka Českému lidu!⁹¹ (zvaný též Velikonoční manifest). Jedná se o poměrně ostrou kritiku vůči bourání historického Josefova, který v záhlaví připojuje petici podepsanou významnými osobnostmi. Začínají se vzrýmhat další protesty vůči asanačním postupům. Jako reakce je ustanovena Umělecká komise, složená převážně z architektů, která má za úkol přezkoumat asanační plán a navrhnout případné změny.

Jelikož se jako první v říjnu 1896 zbouřaly domy ve skutečně katastrofálním stavu (15 domů v Maiselově ulici, 5 domů v Jáchymově ul., 3 domy v Josefovské ul.), nevyvolala jejich demolice nesouhlasné projevy. Naopak, vybouraná část bývalého ghetta se stala atrakcí pro mnohé Pražany, kteří si chodili ruiny prohlédnout⁹².

Po výtkách ze strany veřejnosti byla pověřena dohlížením nad památkami v asanačním obvodu Umělecká komise.

Městská rada, pobouřená kritickými výroky stran českých intelektuálů, „na just“odhlasovala zbouření kostela sv.Václava a sv.Trojice. Starostovi Podlipnému se tento krok ale podařilo odvrátit⁹³.

Mezitím Umělecká komise předložila městské radě 30.června 1897 návrhy na změny v asanačním obvodu. Její návrhy byly 12.listopadu téhož roku zamítnuty a po diplomatické

⁸⁹ BEČKOVÁ, Kateřina : *Asanace – zatracovaný i obdivovaný projekt obce Pražské* in in Pražská asanace. Praha: Muzeum hl.m.Prahy, 1993, str.41. ISBN 80-85394-01-04

⁹⁰ Jindřich Eckert (1833-1905) – jeden z nejvýznamnějších fotografů 19.století. Přes fotografie portrétů se dostal až k dokumentaci staré Prahy, kterou často jedinečně zaznamenal.

⁹¹ MRŠTÍK, Vilém : *Českému lidu!/Mrštíkův manifest/* in Národní listy. Praha : 5.4.1896

⁹² BEČKOVÁ, Kateřina : *Asanace – zatracovaný i obdivovaný projekt obce Pražské* in in Pražská asanace. Praha: Muzeum hl.m.Prahy, 1993, str.47. ISBN 80-85394-01-04

⁹³ Tamtéž, str. 48

přestřelce mezi oběma orgány 29.ledna 1898 Umělecká komise oznamuje, že na svůj úřad rezignuje⁹⁴. Tento krok opět nachází odezvu v literárních člancích a na členy městské rady se snáší nová vlna kritiky.

2.2.5 Pokračování asanace a prodlužování asanačních zákonů

Průběh asanace se potýkal s další neočekávanou skutečností. Prodej staveníšť byl vyhlášen v červnu 1897⁹⁵. Ceny pozemků byly stanoveny s ohledem na budoucí dvacetileté osvobození z daně (220-600 zlatých za 1 čtvereční sáh) a žádní zájemci na nabídky ke koupi se nehlásili. Nezáměr o parcely souvisí se všeobecnou stavební krizí, která v tu dobu Prahu postihla. Městská rada se pokusila nabídnout odkup pozemků velkým podnikům. Jednání se Zemskou i Živnostenskou bankou však bylo nakonec neúspěšné⁹⁶. Do roku 1902 se ale situace začala obracet a parcely v asanačních obvodech XXX, XXXI a XXXVI se podařilo zcela rozprodat.

K 20.únoru 1903, kdy končí desetileté období platnosti zákonů, zpracovává pověřený úředník August Stein výsledné statistiky. Do této doby bylo celkem zakoupeno 222 domů, prodáno 53 staveníšť a postaveno bylo 67 nových budov. Městská rada se obrátila s požadavkem na prodloužení asanačních zákonů o dalších deset let, tento zákon byl ministerstvem 17.dubna 1903 schválen a později ještě třikrát prodloužen (platnost do 7.dubna 1943)⁹⁷. Pro další roky se pokračovalo v zavedeném schématu bourání, které už ale nebylo tolik masivní. Z referenčních zpráv dohlížejícího úředníka A.Steina je možné vyčíst, že v pozdějších letech už stavební vývoj stagnoval. V roce 1926 započala v bloku XXI. stavba Městské knihovny na Mariánském náměstí a stavba Filozofické fakulty, které byly po několika letech dokončeny. V roce 1928 je postaven Spolkový dům činžovního židovského pohřebního bratrstva v ulici U Starého židovského hřbitova. V letech 1931-1935 se na území Josefova s výjimkou zbourání

⁹⁴ Tamtéž, str. 48

⁹⁵ BEČKOVA, Kateřina : *Asanace – zatracovaný i obdivovaný projekt obce Pražské* in in Pražská asanace. Praha: Muzeum hl.m.Prahy, 1993, str.49. ISBN 80-85394-01-04

⁹⁶ Tamtéž, str. 50

⁹⁷ Tamtéž, str. 51

jednoho objektu (dům 33a-V u žid.hřbitova) nic neděje⁹⁸. Na konci třicátých let již stavební proces ustává a k nějaké činnosti dochází výjimečně, a to v obvodu Starého Města.

3 Následky asanace

⁹⁸ STEIN, Augustin : Zpráva o postupu prací v asanačním obvodu, k.jč. 2101960, ref.XII asanační. Archiv. Hl.m.Prahy

3.1 Srovnání topografie Josefova z doby před asanací a po ní

Porovnáme-li vedle sebe územní plány Josefova před asanací a plán Josefova současného, je výsledek změny v topografii zřetelně patrný. Nejprve se zaměříme na významné objekty, které zůstaly zachovány s následujícími úpravami :

Starý židovský hřbitov – r.1903 židovská obec postupuje část hřbitova na zřízení nové komunikace – dnes ul.17.listopadu , v letech 1906-8 staví Chevra kadiša novou obřadní síň v novorománském slohu při vstupu do hřbitova. V r.1911 byl obvod hřbitova uzavřen novou zdí⁹⁹

Maiselova synagoga – kolem r.1900 gotizující přestavba průčelí, jinak beze změn

Klausova synagoga – kromě pravidelných oprav beze změn

Pinkasova synagoga –beze změn

Staronová synagoga – beze změn

Španělská synagoga - beze změn

Vysoká synagoga – původně měla být zbořena v bloku s Židovskou radnicí, r.1907 úpravy, zánik východního vchodu, jinak beze změn¹⁰⁰

Židovská radnice - původně měla být zbořena v bloku s Vysokou synagogou, r.1908 rozšířena podle projektu Matěje Blechy

Jako nejvíce citelný zásah se jeví vybudování Pařížské třídy, která nekompromisně a geometricky rovně spojuje Staroměstské náměstí a vyústění k Čechovu mostu a také od Dušní ulice přebírá dominantní polohu ve smyslu cesty k Vltavě. Do katastru dnešního Josefova

⁹⁹ VLČEK, Pavel a kol. : Umělecké památky Prahy- Staré Město a Josefov. Praha, Academia, 1996, str.568-9. ISBN 80-200-0563-3

¹⁰⁰ VLČEK, Pavel a kol. : Umělecké památky Prahy- Staré Město a Josefov. Praha, Academia, 1996, str.554-555. ISBN 80-200-0563-3

přiřazenému území na severní straně Kaprovy ulice, které patřilo před asanací Starému Městu , vystavěno na něm bylo celkem 9 domů¹⁰¹. Část ulic zanikla, několik jich bylo včleněno alespoň částí své trasy do ulice nové, v nejvíce případech se tak stalo u Pařížské třídy. Pro názorný přehled tabulka¹⁰² :

Seznam ulic Josefova v době před asanací a po ní

Dřívější názvy a období	Předasanační název 1896	Současný název	Poznámka
Ke Krechtám 14.-15. století V Hampejeze – poč 14.st. Pobřežní Staré poštovské náměstí, Stará poštovská ul., Jáchymské náměstí, Šilesova, Stará Rabínská – 19.st.	Břehová	Břehová	V nové zástavbě zachována jižní část staré Břehové, střed a sever zastavěn blokem XIII., nejsevernější a nejjižnější část dnes Pařížská třída
V Podžidí – kol r. 1400 Cikánská, Cikánova – 19.st Zeikerlova – 19.st.	Cikánská / Cikánova	Elišky Krásnohorské (část)	Současná ulice kopíruje jen severní část původní Cikánovy, jižní část zastavěna
Červená, Reznická, - 17.st. Dřevný plácek 18.-19.st., Nová poštovská, náměstí U Synagogy 19.st.	Červená	Červená	Zachována pouze část původní ulice mezi Staronovou a Vysokou synagogou, Z a S část součástí Pařížské třídy
U sv.Ducha, Sv.Kříže, Křížovská 14.-15.st Dušní, Křížová 19.st.	Dušní	Dušní	
Hřebenářská 14.st. Plaňková Stará Poštovská 19.st.	Fialková	Pařížská třída	V nové zástavbě ulice zrušena, téměř celá včleněna do Pařížské třídy
Pinkasova ulička, Goldřichova, Golčova- 19.st.	Goldřichova	---	V nové zástavbě ulice zrušena, zastavěna budovou FF UK
Špitálská – 17.st. Hampejská – 19.st.	Hampejská	U starého hřbitova	Ulice téměř celá zachována v původní linii
Jáchymova – 19.st.	Jáchymova / Joachimská	Jáchymova	
Svatojánské nám. 18.-19.st.	Jánské	---	Část býv.Jánského nám.

¹⁰¹ ORIÁN, Edmunt : Židovské město pražské na vedutách, fotografiích a pohlednicích, Praha : Epoque1990, 2003, str. 228 , ISBN 80-239-1663-7

¹⁰² ORIÁN, Edmunt : Židovské město pražské na vedutách, fotografiích a pohlednicích, Praha : Epoque1990, 2003, str. 228-233, ISBN 80-239-1663-7

Jánské nám. 19.st.	náměstí		zabírá nám. Curieových, hotely Intercontinental a President
Židovská 15.-17.st. Pinkasova, Široká, Černá, Josefovská třída – 19.st.	Josefovská třída	Široká	Ulice téměř celá zachována v původní linii, Z konec zastavěn budovou FF UK
Kostková, U Kostkařů, Kostečná – 15.-17.st Kostečná 19.st.	Kostečná	Kostečná	Ulice zachována, Z konec včleněn do Pařížské třídy
Za sv. Mikulášem 15.st. Meislova ulička – 18.-19.st. Třístudniční plácek, U tří studní 19.st.	Meislova / Maislova / Meislova	Pařížská třída	Ulice včleněna do nové zástavby, J součást Pařížské, střed a S zastavěn
Velký dvůr 17.st Táborská 18.st U Masných krámů, Šebkesova, Šepkesova – 19.st.	Masařská	---	V nové zástavbě ulice zrušena. Z i V zastavěn, V částečně včleněn do Bílkovy ul.
Nová 19.st.	Nová	---	V nové zástavbě ulice zrušena – zastavěna.
Goldřichodvorská, Malá Pinkasova, Goldřichova, Golčova, Pinkasova 19.st	Pinkasova	---	V nové zástavbě ulice zrušena. Včleněna do ulic Široké a Valentinské, S část částečně zachována v areálu Starého žid.hřbitova
V Podžidí – 14.st Malá Řeznická – 17.st Velkodvorská Rabínská, Stará Poštovská, Belesova – 19.st.	Rabínská	Maiselova	Téměř v celé délce nahrazena ulicí Maiselovou.
V Krechtách, Na Krechtách 14.-15.st. Sanytrová – 19.st.	Sanytrová	17.listopadu / nám. Curieových	
Šamesova – 19.st.	Šamesova	---	V nové zástavbě ulice zrušena zastavěna
Masných krámů, Řeznická 13.-14.st. Šmilesova 19.st.	Šmilesova	Pařížská třída	V nové zástavbě ulice zrušena – zahrnuta do Pařížské tř.
Špitálská ulička 18.st	U Hřbitova	---	Název zrušen, zachována v areálu Starého žid.hřbitova
U staré školy židovské 19.st. U Staré školy – 19.st	U Staré školy	U Staré školy	S a střed zachován, V zastavěn
Zlatá ulička 17.-19.st Zlatá - 19 st.	Úzká	Maiselova	Název zrušen, J část dnes Maiselova
U sv. Valentina – 13.st. Ve Dvorci – 14.st.	Valentinské náměstí	Kaprova	V nové zástavbě nám. zaniklo, Z dnes Kaprova

Dolejší Ryneček 18.st. Valentinské nám. – 18.-19.st	(neoficiální název)		a část.zastavěno FF UK.
Z Uhelného trhu ke svatému Duchu 14.st. Štokhauzská 19.st.	Věžeňská	Věžeňská	
V Kolnách, Černá 19.st. V Kolnách – 19.st.	V Kolnách	---	V nové zástavbě ulice zrušena – zastavěna

3.2 Následky stavební

Právě Pařížská třída se měla stát symbolem lepší společnosti a luxusního bydlení, jak dokládá řada okázalých nájemních domů vybudovaných kvalitními staviteli. K vlně nové výstavby dochází na přelomu století a vzniká řada reprezentativních objektů zejména v secesním slohu¹⁰³. Domy, pocházející nejčastěji od architektů¹⁰⁴ Jana Vejrycha, Jana Kouly či Františka Weyra se vyznačují fasádou plnou dekorativních a ozdobných prvků. Svou okázalostí trochu vyčnívají z charakteru čtvrti, další nově postavené nájemní domy, např. v ulici Jáchymově nebo v ulici Břehové jsou řešeny střízlivěji a kompozičně již více ladí s okolím. Nová výstavba pak byla bydlením pro přesně opačnou sortu nájemníků, než kteří bydleli v Josefově předtím. Diskutované změny postihly také severní frontu Staroměstského náměstí, která svou polohou těsně sousedila s bývalým ghettem. Zboření barokního Krennova domu¹⁰⁵ před kostelem sv. Mikuláše kvůli uvolnění trati elektrické tramvaje bylo odbornou veřejností zhusta kritizováno, stejně jako stržení barokních staveb na parcele Schierova domu a Městské pojišťovny. Na staveništích vznikají stavby v novobarokním, popřípadě novogotickém slohu, které se snaží kopírovat pražský historismus. Zejména Josefov je pak často stavěn v duchu secese ve své pozdější, geometrické fázi¹⁰⁶. Soustředěnost na lineární stavbu hran se ponejvíce projevila asi v domě Židovského pohřebního bratrstva v Široké ulici, architekt Bohumil Hypšman. Spojení asanovaného území s levým vltavským břehem zajišťoval nově

¹⁰³ RYBÁR, Ctibor : Židovská Praha. Praha : Akropolis, 1991, str.106. ISBN 80-85334-04-6

¹⁰⁴ VLČEK, Pavel a kol. : Umělecké památky Prahy- Staré Město a Josefov. Praha, Academia, 1996, str.556-567. ISBN 80-200-0563-3

¹⁰⁵ VLČEK, Pavel a kol. : Umělecké památky Prahy- Staré Město a Josefov. Praha, Academia, 1996, str.42

¹⁰⁶ VLČEK, Pavel a kol. : Umělecké památky Prahy- Staré Město a Josefov. Praha, Academia, 1996, str.40. ISBN 80-200-0563-3

zbudovaný most Svatopluka Čecha (1905-1908)¹⁰⁷. Stavební aktivita Josefova i Starého Města umlkla v letech první světové války.

3.3 Následky kulturní a duchovní

3.3.1 Manifesty a protesty českého lidu

Nespokojenost s postupem bourání vyústila v průběhu asanace ve dva základní literární články bránící starou Prahu : dílo Skutky Koniášovy Zdenky Braunerové vyšlé tiskem v červnu 1896 v časopise Rozhledy a Bestia Triumphans¹⁰⁸ Viléma Mrštíka. Mrštíkova stať si vůči zřizovatelům asanace nebere servítky : „*Celých 6 milionů dovede pražská obec vypůjčiti si na ničení krás města a z těch šesti milionů nedovede nic obětovat na jejich zachránění!*“

V podobném tónu se nese celá Bestia Triumphans. Název, jak sám Mrštík uvádí, propůjčený od Friedricha Nietzscheho a charakterizující hrubou nevzdělanost¹⁰⁹. Mrštík se zejména bije za zachování částí Starého Města, zbourání starých a polorozpadlých domů v Josefově nikterak nenapadá.

Důvod ochrany pražských památek inicioval dále založení Klubu Za starou Prahu, který započal svoji činnost 28.ledna 1900¹¹⁰. I když svou působnost posléze rozšířil Klub na celé území Prahy, prvotním impulzem vzniku byl po inspiraci Vilémem Mrštíkem právě nesouhlas s necitlivým prováděním asanace. V představitelstvu figurovala jména tehdejších předních pražských intelektuálů. Klub Za Starou Prahu nedávno oslavil své 110.výročí a stále se zabývá architektonickými či památkovými kauzami.

Pro veřejnou kritiku asanačních prací je typické, že se začala vzmáhat až v době započetí asanace, kdy již nebylo možné plány odvrátit. Z dobových článků v Národních listech a Zlaté Praze je možno usuzovat, že laická veřejnost, k asanaci zprvu lhostejná, později zničení historických budov litovala a kritizovala je. Prvotní vlna okouzlení novým a modernizací opadla a po ní nastoupilo uvědomění si důsledků boření. Jedná se však o stavby na Starém

¹⁰⁷ Tamtéž, str. 40

¹⁰⁸ MRŠTÍK, Vilém : Bestia Triumphans. Praha : Rozhledy, 1897, str.3

¹⁰⁹ Tamtéž, str. 5

¹¹⁰ Informace čerpány z klubových materiálů, viz: www.zastarouprahu.cz

Městě, kritika asanace Josefova se téměř nezaznamenává. I to může sloužit jako důkaz, že ghetto se opravdu nacházelo v tak špatném stavu, že ani u velkého ochránce staré Prahy Viléma Mrštíka nenalezlo zastání.

3.3.2 Postoj židovského obyvatelstva

Poměrně zajímavým aspektem je zkoumání, jak vnímali asanaci pražského ghetta samotní Židé. Nejhlásitější protesty proti bourání domů totiž zaznívaly z řad českého obyvatelstva. Žádné významné manifesty, za kterými by stál židovský autor, zaznamenány nejsou. Kniha Bibliografický přehled židovské Prahy¹¹¹, napsána Otto Munelesem a vydána r.1952 zaznamenává souhrnný přehled literatury věnující se primárně i okrajově židovské Praze. Soupis uvedené bibliografie pochází od středověku do poloviny 20.století a nerozlišuje autory podle náboženské příslušnosti. Kromě záznamu pozvánky na přednášku „*Asanace Josefova, částí Starého Města, Nového Města a Vyšehradu*“¹¹², adresovanou radnímu Janu Plchovi, zde nenalzáme kromě nám známých publikací jako Pražské ghetto nebo Bestia Triumphans žádné důkazy, že by Židé věnovali asanaci nějakou pozornost.

Kladněji nehovoří ani dobová židovská periodika. Kalendář česko-židovský se od odsouhlasení asanačních zákonů do cca roku 1905 problematice demolice Josefova nevěnuje vůbec, Česko-židovské listy přinášejí jako jedinou hlubší zprávu přílohu v novinách vydaných 1.1.1903. Jedná se o stať dr. Augusta Steina „*Pražské ghetto*“. V článku autor obšírně pojednává o známých tématech hygienické problematiky, hodnotí situaci ghetta jako zdravotně závadnou a konstatuje, že nápravy zdravotní i komunikační jsou možné pouze po zbourání starých domů až na základy a vystavení nových objektů¹¹³. *Mnohoslibný začátek byl učiněn od Staroměstského náměstí až k řece* – z charakteru psaní vyplývá, že Stein, ač sám židovského původu, proti asanaci nemá námitky a podporuje ji. Konstatuje, že až na hřbitov a Staronovou synagogu jest osud Josefova zpečetěn¹¹⁴.

¹¹¹ MRŠTÍK, Vilém : Bestia Triumphans. Praha: Rozhled, 1897 str.3

¹¹² MUNELES, Otto : Bibliografický přehled židovské Prahy. Turnov : Orbis, 1952 , str. 184

¹¹³ STEIN, Augustin : *Pražské ghetto* in *Česko-židovské listy*. Praha : 1.1.1903

¹¹⁴ STEIN, Augustin : *Pražské ghetto* in *Česko-židovské listy*. Praha : 1.1.1903

Důvod, proč se čeští, potažmo pražští Židé o problematiku Josefova nezajímali, se zřejmě odvíjí od politické situace v tehdejší době. V židovských periodikách se ghettu pozornost nevěnuje, za to články o antisemitismu, asimilaci a národní rovnoprávnosti jsou zde velmi aktuální. Je tak pravděpodobné, že Židé měli v době asanačních prací spíše zájem o ukotvení jejich postavení ve společnosti, kde se v té době mísily národnosti česká, německá a židovská (zejména v Praze) a problematika asanace tak byla druhořadou.

Jako další důvody jsou pravděpodobné následující : Jak jsme již uváděli, na konci 19.století již v Josefově žilo mizivé procento židovských obyvatel a ghetto tak nebylo bráno jako „jejich“ . A konečně, jen podle názvu tehdejších židovských spolků, které měly ve jménu velmi často přídavek „pokrokový“ se nelze domnívat, že by podporovaly zpátečnické řešení – tedy Josefov zachovat.

3.4 Inspirace zaniklým ghettom

Tajemnou gloriolou opředené pražské židovské město se v mnohých případech stalo inspirací pro umělce ve výtvarné i literární oblasti. Zajímavou skutečností ovšem je, že několik autorů podnítilo ke vzniku jejich děl ne tak samotné ghetto, jako jeho postupné ničení. Paradoxně tak zánik jednoho dává vzniknout novému. Zda by uvedené práce byly vznikly i bez asanačního zákroku se lze jen domnívat, pravděpodobně ale právě bourání temného a mystického koutu staré Prahy inspirovalo autory k jejich tvůrčí činnosti. V prvních třech případech se jedná o literární díla spisovatelů, kteří asanaci osobně zažili. Poslední publikace pochází od současného autora, který se k tématu asanace vrací.

Gustava Meyrink¹¹⁵ – Golem (1915). Nejznámější kniha tohoto spisovatele je zasazena do prostředí židovského města. Mysticky laděné dílo by se dalo datovat do doby na počátku

¹¹⁵ Gustav Meyrink (1868-1932) , vl.jménem Meyer. Německy píšící spisovatel, řadu témat čerpal z inspirace starou Prahou. Golem je jeho nejznámější dílo, kromě něj napsal např. ještě Valpuržinu noc, Anděl západního okna a další.

asanace – hlavní hrdina se v závěru knihy vrací do míst, kde stával Josefov, místo úzkých uliček zde ale nachází jen ruiny.

Paul Leppin¹¹⁶ – Severinova cesta do temnot (1914) – Krátká novela odrážející deziluzi ze života, nenávislné pocity k sobě samému a vnitřní odpor. Temně laděné dílo s podtitulem Pražský strašidelný román je přímo předurčeno k zasazení do špinavých uliček Josefova, které čekají na zbourání.

Leo Perutz¹¹⁷ – Noc pod Kamenným mostem (1953) - Volně spojené příběhy v knize mají jako společné téma magické a tajemné ghetto. Vypravěč se místy vrací do současnosti a opakovaně zmiňuje svého učitele hebrejštiny, který se jako přímý svědek účastní zániku Josefova, z okna jeho pokoje se rozprostírá výhled na bourané bloky domů.

Miloš Urban¹¹⁸ – Lord Mord(2008) – Až dílo autora, který neměl možnost asanaci osobně zažít, se demolici Josefova věnuje nejen z aspektu mizejícího genia loci starého ghetta, ale pokouší se rekonstruovat nálady tehdejší společnosti, pohnutky městských radních a jejich osobní zájmy v asanační kauze, celkově pak zachycuje komplexní obraz Prahy své doby.

V malířství nelze opomenout díla Jakuba Schikanedera¹¹⁹, který za svého života v Josefově opakovaně bydlel. Pitoreskní prostředí se několikrát stalo středem Schikanederova zájmu, s oblibou zvětšoval drobné výjevy z denního života v Josefově. Obraz Vražda v domě (1890) patří k jeho nejznámějším.

¹¹⁶ Paul Leppin (1878-1945) – pocházel z pražsko-německého prostředí. Básník, dramatik, spisovatel. Jeho díla se vyznačují neradostným, gotickým podtextem, který rozebírá temné stránky lidské duše

¹¹⁷ Leo Perutz (1882-1957) byl rakouský spisovatel a dramatik židovského původu. Po r.1938 emigroval do Palestiny. Nejznámější díla : Švédský jezdec, Mistr Posledního soudu

¹¹⁸ Miloš Urban (1967) – český spisovatel, redaktor a překladatel. Tématikou staré Prahy se opakovaně zabývá ve svých knihách – např. Sedmikostelí, Stín katedrály.

¹¹⁹ Jakub Schikaneder (1855-1924) – jeden z významných českých malířů. Tématicky si oblíbil melancholické výjevy z života tzv.malých lidí, pražské ghetto se na jeho obrazech opakovaně objevuje.

Závěr

Asanace pražského židovského města je jedním z největších zásahů do infrastruktury Prahy posledních staletí, ne – li nejrozsáhlejší zásah vůbec. Příčiny, které vedly k de facto úplnému setření páté pražské čtvrti, jsme tu již obšírně popisovali. Dnes je těžké obhájit počínání příslušných orgánů, které v nadšeně novátorském duchu doby odsouhlasily definitivní zbourání všech objektů, až na pár výjimek. Pro současného člověka je nemyslitelná představa

vymizení jedné celé části města včetně změny komunikace, přepisu ulic, diametrálně odlišné výstavby. Část veřejnosti i dnes, s odstupem času, vnímá asanaci Josefova jako barbarský počin provedený absolutně bez přihlížení k historickým hodnotám, bez úcty k minulosti.

Ztráty architektonicky cenných budov jsou neoddiskutovatelné. Jako největší pochybení celého asanačního podniku by se dalo vnímat příliš pozdní pozvání ochránců památek a architektů ke spolupráci, jejich slabý vliv a celkově nízká úroveň vzájemného dialogu. Česká veřejnost, která se proti asanaci začala ohrazovat teprve, když se přikročilo k prvním demolicím, zůstávala na začátku celé akce víceméně nečinná a svůj vliv promarnila. Předpokládá se, že nějaké protesty židovských osob také proběhly, žádné výrazné akce z jejich strany zaznamenány nejsou. Ochrannou ruku nad Josefovem tak drželi zejména čeští umělci. V jejich kritických hlasem však podezřele často zaznívá výhrušný podtón vůči úřadu, je tak otázkou, nakolik leželo kritikům na srdci zachování staré Prahy a nakolik se jim asanace hodila k veřejné možnosti nadávat na státní správu.

Pokud se člověk seznámí s předasanační situací Josefova, romantické představy o křivolakých úzkých uličkách, kterými dnes s oblibou lákají pražské průvodce zahraniční turisty, by vzaly za své. Se středověkým ghettem se stínem Golema v zádech měl Josefov před asanací asi tolik společného, jako má dnešní moderní čtvrť s bývalým pátým obvodem. Jediné, co zůstává, je rozloha místa, s menšími úpravami v podstatě zachovaná. Josefov na začátku 19.století dospěl do podoby, která měla jen jedno řešení – demolici. Podle dobových zpráv hygieniků, a ty mají větší vypovídací hodnotu než plamenné projevy obránců ghetta, se toto místo stalo nezdravým, nebezpečným k životu.

Pokud by se zcela náhodou dokázal zachovat původní Josefov do dnešních dní – musel by fungovat bez elektřiny, kanalizace a veřejné dopravy. Jeho charakter by zkrátka nedovoloval ani jedno z nich zavést. Jak vést kanalizaci místy, kde je řada domů v kritickém stavebním stavu? Jak přimět majitele domů, aby je opravili, když se je v lepším případě podaří dohledat, ale nejsou to schopni finančně uskutečnit? Více sdružených faktorů tedy přispělo k tomu, co přijít neodvratitelně muselo. Zákrok měl být veden citlivěji s ohledem na historicky cenné budovy, které se zbouřaly stejně jako nekvalitní přístavky. Naštěstí alespoň nejvýznamnější památky dnešního židovského města, synagogy a hřbitov, zůstaly ušetřeny.

Příští rok uplyne od přijetí asanačních zákonů 120 let. Josefov dneška, to je exkluzivní místo k bydlení, jedna z nejdražších pražských adres. Pařížská ulice zůstala výstavním korzem, lemovaným výlohami luxusních obchodů. Dnešní procházka Josefovem je procházka čtvrtí,

kteřá neexistuje. Skupiny turistů jsou denně prováděny širokými světlými ulicemi a poslouchají vyprávění o místě, kde se zrovna nachází. V židovském městě. Kolik cizinců si asi uvědomí, že židovské ghetto nebyly tyto upravené, rovnoběžně se křižující ulice? Kolik cizinců by se fotilo s rozpadající se boudou v zádech a stokou pod nohama? Lidstvo odněpaměti nese sklon romantizovat si něco, k čemu by ve skutečnosti mělo reálně odpor. Proto, ať byla asanace Josefova jakkoli příliš necitelná a surová, byla pro budoucí funkční vývoj města nutná.